

УДК 347.41

Галина Гриценко,асистент кафедри приватного права Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ ЧАСТКОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

У статті автор розглядає та робить висновок щодо питань, пов'язаних із виконанням боржником чужої частки у частковому зобов'язанні, уступкою прав та переведенням боргу у частковому зобов'язанні, застосуванням окремо до кожного часткового боржника різних умов, строків, строків позовної давності, засобів забезпечення виконання зобов'язань, правом боржника призупинити виконання у разі порушення зобов'язання кредитором часткового зобов'язання. Автор аналізує погляди різних вчених, порівнює положення українського та іноземних законодавств, матеріали судової практики.

Ключові слова: часткове зобов'язання, активна та пасивна множинність осіб, виконання зобов'язань.

Часткові зобов'язання є досить поширеними на практиці, і їх виконання у більшості випадків не викликає великих труднощів. Втім деякі питання вирішувалися задовго до прийняття нового цивільного законодавства і, як правило, розглядалися в рамках інших досліджень (В. Л. Ісаченко, В. В. Ісаченко [1], І. М. Трєпіцін [2], В. С. Толстой [3] та ін.). Внаслідок цього потребують додаткового вивчення питання, пов'язані з виконанням боржником чужої частки у частковому зобов'язанні, уступкою прав та переведенням боргу у частковому зобов'язанні, застосуванням окремо до кожного часткового боржника різних умов, строків, строків позовної давності, засобів забезпечення виконання зобов'язань, правом боржника призупинити виконання у разі порушення зобов'язання кредитором часткового зобов'язання. Цим і зумовлюється актуальність цього дослідження.

Як зауважив В. С. Толстой, «процес виконання [часткових зобов'язань] не має ніяких особливостей порівняно із процесом виконання звичайних зобов'язань» [4]. Аналогічна теза підтримується українською судовою практикою. Прикладом, ВГСУ в постанові № 2/37 від 23.12.2009 р. так роз'яснює сутність та порядок виконання часткових зобов'язань: «Зобов'язання з множинністю осіб за суттю виконання є частковим або дольовим. Це означає, що кожний боржник має обов'язок виконати зобов'язання тільки в певній частці і не несе відповідальності за невиконання зобов'язання

іншими боржниками. Так само і кредитор має право вимагати виконання не всього зобов'язання в цілому, а тільки в певній частці. Частки учасників такого зобов'язання за загальним правилом визнаються рівними. За своєю структурою часткове зобов'язання із множинністю осіб є близьким до зобов'язань з одним боржником або одним кредитором. Якщо один із співборжників виконав свій обов'язок або один із співкредиторів отримав на свою користь виконання, він вибуває із зобов'язання. Зобов'язання для цієї особи припиняється. В цілому часткове зобов'язання із множинністю осіб припиняється після його повного виконання останнім із боржників та отриманням виконання останнім із кредиторів».

Хоча кожен із боржників повинен виконати зобов'язання лише в своїй частці, на практиці може мати місце ситуація, коли кілька часткових боржників покладають виконання своїх часток зобов'язання на одного з боржників. Крім цього, може бути і випадок, коли один із боржників за власною ініціативою пропонує кредитору прийняти виконання всього зобов'язання в цілому без відома інших боржників чи навіть всупереч їх волі. У цьому разі постають питання, які мають не тільки теоретичне, а й практичне значення: чи слід кредитору перевіряти факт покладення виконання на одного з часткових боржників, чи може кредитор прийняти виконання всього зобов'язання від одного з часткових боржників без відома інших боржників та без їх згоди,

чи буде таке виконання вважатися належним, які наслідки такого виконання.

Якщо дивитися формально, частковий боржник пропонує виконати не тільки своє, а й чуже зобов'язання. У зв'язку із цим його дії слід оцінювати як виконання зобов'язання третьою особою. Як відомо, українське законодавство зобов'язує кредитора прийняти виконання обов'язку від третьої особи, на яку боржник поклав виконання (ч.1 ст. 528 ЦК України, ч. 1 ст. 194 ГК України). Проте чітко не вказано, чи він повинен перевіряти наявність повноважень у третьої особи. На нашу думку, виваженою є позиція С. В. Сарбаша, який так коментує аналогічні положення російського законодавства (п. 1 ст. 313 ЦК РФ): «...враховуючи мету інституту покладення виконання зобов'язання на третю особу, а також динамічність сучасних цивільних, і особливо підприємницьких, відносин, доцільно було б виходити з відсутності у добросовісного кредитора обов'язку перевіряти факт покладення виконання зобов'язання на третю особу» [5].

А як бути кредитору, коли йому відомо, що ніякого покладення виконання немає: чи потрібна згода або хоча б повідомлення інших часткових боржників про те, що один із них пропонує йому весь предмет зобов'язання у цілому? Для відповіді необхідно знову звернутися до загальних положень про виконання зобов'язання третьою особою. За часів римського права кредитор не міг відмовитися від прийняття виконання від третьої особи незалежно від того, чи вона діяла за дорученням боржника, чи без його доручення. А от у сучасному іноземному законодавстві склалися три різні підходи до цього питання: 1) прокредиторський, за яким кредитор може взагалі не зважати на заперечення боржника проти виконання зобов'язання третьою особою (§ 267 Німецького цивільного уложення, ст. 431 ЦК Азербайджану, ст. 383 ЦК Туркменістану, ст. 1815 ЦК Латвії); 2) проборжниковський підхід, за яким виконання зобов'язання третьою особою можливо лише з відома та за згодою боржника (законодавство країн загального права); 3) збалансований підхід, за яким кредитор зобов'язаний прийняти виконання від третьої особи, яка має закон-

ний інтерес у виконанні чужого зобов'язання (ст. 6:73 ЦК Нідерландів) та боржник не виконав зобов'язання або очевидно, що не виконає його у належний строк (ст. 7:106 Принципів європейського договірного права). Боржник може виступити проти такого виконання, якщо доведе, що воно завдає йому збитків, а іноді закон навіть позбавляє третю особу права на суброгацію, якщо вона виконала зобов'язання всупереч волі боржника (ст. 1236 Кодексу Наполеона, ст. 1236 ЦК Вельгії) [6].

У вітчизняній дореволюційній літературі більшість вчених схилилася до прокредиторського підходу. Так, Г. Ф. Шершеневич висловлювався за прийняття виконання від третьої особи, яка пропонує його «з будь-яких причин» [7], тобто навіть без відповідних повноважень з боку боржника та небезпеки втратити право на його майно. Такої самої думки дотримувався і К. Анненков. Проте були й представники збалансованого підходу. Зокрема І. М. Трєспіцин вказував, що кредитор міг відмовити третій особі у прийнятті виконання, якщо боржник заперечував проти цього [8]. В. Л. Ісаченко та В. В. Ісаченко уточнювали, що кредитор повинен був урахувати заперечення боржника лише тоді, коли предметом виконання зобов'язання були речі^{*}, оскільки таке виконання могло завдати збитків боржнику. Коли ж предметом виконання були гроші, кредитор мав право не зважати на заперечення боржника, бо «якщо кредитору належить право переуступити свою претензію кому завгодно, то тим більше йому повинно належати право погасити цю претензію, не передаючи платнику своїх кредиторських прав». Крім цього, вчені виділяли випадки, коли кредитор не просто мав право, а був зобов'язаний прийняти виконання від третьої особи (поручителя, іншого солідарного боржника, третьої особи, яка могла втратити право на майно боржника) незалежно від відома та волі боржника [9].

У законодавстві радянських часів (ст. 164 ЦК УРСР 1963 р.) у третьої особи взагалі не було права виконати зобов'язання за власною ініціативою, тим більше без згоди боржника (тобто закріплювався проборжниковський підхід).

* Малася на увазі родова річ, а індивідуально визначена (незамінна) річ фізично могла бути передана лише боржником.

Сучасне українське законодавство більше схиляється до збалансованого підходу. У ч. 2 ст. 528 ЦК України з'явилося право третьої особи виконати зобов'язання, проте третя особа може реалізувати його без згоди боржника лише в разі небезпеки втрати право на майно боржника (право оренди, право застави тощо) внаслідок звернення кредитором стягнення на це майно. Зрозуміло, що при виконанні часткового зобов'язання такої небезпеки не виникає. Тому, якщо один із часткових боржників запропонує кредитору виконання зобов'язання в цілому, останній не має права приймати таке виконання без згоди інших часткових боржників, інакше таке виконання буде вважатися неналежним, а кредитор — таким, що отримав безпідставне збагачення. Якщо один із часткових боржників пропонує кредитору виконання всього зобов'язання без відома інших часткових боржників, а останні згодом не схвалюють його дії, кредитор також ризикує вважатися таким, що порушив зобов'язання. Частковий боржник, який виконав усе зобов'язання, не зможе претендувати на регрес до інших часткових боржників, йому належать лише право на позов із безпідставного збагачення до кредитора. Ті самі правила застосовуються і до активної множинності осіб у частковому зобов'язанні. Якщо боржник запропонує виконання всього зобов'язання лише одному із часткових кредиторів, а останній без відома та згоди інших часткових кредиторів прийме таке виконання, воно буде неналежним зі всіма відповідними наслідками.

Не менш важливе з точки зору практики питання, чи можна без згоди та без відома інших часткових кредиторів (боржників) *уступати права* (переводити борг). На наш погляд, відповідь цілком очевидна — згоди інших співкредиторів (співборжників) не потрібно, бо відбувається заміна кредиторів (боржників) в окремих і незалежних одне від одного зобов'язаннях. Тому, як правильно зазначає В. А. Белов, при частковій множинності осіб для уступки всього комплексу прав (переведення боргу щодо всього предмета зобов'язання) потрібно укласти угоду з усіма частковими кредиторами (боржниками), інакше предметом уступки прав (переведення боргу) буде лише частина всього предмета часткового зобов'язання [10].

Слід наголосити на неприпустимості аналогії між інститутом множинності осіб у зобов'язаннях та інститутом спільної власності (вказувати на подібність часткових зобов'язань із спільною частковою, а солідарних — із спільною сумісною власністю). Це пов'язано з тим, що, як правильно зазначає І. С. Тімуш, у часткових зобов'язаннях, на відміну від права спільної часткової власності, кожному боржнику (кредитору) належить не частка у одному спільному праві, а окремі права [11]. Відповідно до часткових зобов'язань не можуть застосовуватися норми про переважне право купівлі частки у праві спільної часткової власності. Договором між співборжниками (співкредиторами) чи договором, з якого виникло часткове зобов'язання, можна встановити певні обмеження щодо уступки права вимоги (переведення боргу) — необхідність згоди та/або повідомлення інших співборжників (співкредиторів). Проте такі обмеження є винятком, який лише підтверджує загальне правило.

Враховуючи повну самостійність часткових боржників (кредиторів), обов'язок одного часткового боржника може зумовлюватися настанням певної *умови*, а обов'язок іншого боржника — ні. Вони можуть мати різні *строки* виконання. *Строки позовної давності* також обчислюються щодо кожного боржника (кредитора) окремо. Відповідно їй підстави зупинення та переривання цього строку діють окремо для кожного боржника (кредитора). Так, Апеляційним судом Миколаївської області у 2008 р. було постановлено рішення від 02.12.2008 р. у справі № 22ц-2573/2574/08 за позовом ОСОБИ_3 до ОСОБА_2, ОСОБА_1 про стягнення боргу за договором позики. Позивачка зазначала, що в 2002 р. вона позичила відповідачам 600 доларів США, які вони зобов'язались повернути до 1 березня 2003 р. Посилаючись на те, що відповідачі не виконали зобов'язання, позивачка просила суд стягнути з них борг з урахуванням індексу інфляції, процентів від суми позики та трьох процентів річних від простроченої суми. Проте позов було задоволено судом частково. Постановлено стягнути на користь позивачки з ОСОБА_1 2942 грн 32 коп. (оскільки він у березні 2007 р. вже повернув позивачці частину боргу), а з ОСОБА_2 — 3427 грн 52 коп. боргу та судові витрати. При цьому судом наголо-

шено на тому, що посилання відповідача ОСОБА_2 на те, що позивачка пропустила строк позовної давності, є безпідставними, бо ОСОБА_2 після закінчення строку для повернення боргу неодноразово протягом тривалого часу обіцяла позивачці повернути борг. Зазначене відповідачка підтвердила і в судовому засіданні. Із судом слід погодитися, адже відповідач ОСОБА_2 вчинила дію, що свідчить про визнання нею свого боргу (ч. 1 ст. 264 ЦК України), — сама підтвердила, що визнавала свій борг та обіцяла його повернути. Також необхідно звернути увагу на те, що заяву щодо застосування строків позовної давності зробив лише один із відповідачів — часткових боржників і суд при відмові в задоволенні цієї заяви надавав оцінку лише діям цього часткового боржника, що повністю відповідає суті часткових зобов'язань.

Так само окремо один від одного можна гарантувати виконання обов'язків часткових боржників (кредиторів) різними засобами забезпечення виконання зобов'язання. Певні складнощі практичного характеру можуть виникнути лише щодо одного з цих засобів — неустойки. Вважаємо за необхідне підтримати позицію С. В. Сарбаша, що розмір неустойки, яка припадає на кожного з часткових боржників (кредиторів), залежить від величини частки у зобов'язанні. Цей висновок впливає із того, що *прострочення виконання зобов'язання* одним із кредиторів (боржників) ніяким чином не впливає на становище іншого кредитора (боржника). Тобто кожен боржник (кредитор) повинен сплатити неустойку лише у разі порушення ним самим зобов'язання в своїй частині. При цьому, якщо неустойка виражена в процентному відношенні до суми порушеного зобов'язання, частковий боржник (кредитор) сплачує (відраховує) цей процент від своєї частки. Якщо ж неустойка виражена у твердій грошовій сумі, частковий боржник (кредитор) сплачує неустойку в сумі, що відповідає розміру його частки у співвідношенні до всієї суми зобов'язання.

На нашу думку, невиконання кредитором зобов'язання перед одним із боржників не надає іншому боржнику права призупинити виконання своєї частки. Так, І. С. Тімуш услід за І. Б. Новицьким наводить такий приклад: якщо А. і Б. спільно вступили в двостороннє часткове

зобов'язання, не встановивши солідарності, і один із них (А.) пред'являє позов у своїй частці до боржника, останній може заперечувати проти позову, посиляючись на те, що сам А. ще не виконав свого взаємного обов'язку, але не може заперечувати на підставі невиконання зобов'язання Б., хоча підставою цього зустрічного зобов'язання Б. є той самий договір [12]. Проте слід сказати, що в деяких іноземних законодавствах це питання вирішується інакше. Наприклад, в ст. 705 (1) ЦК Республіки Молдова «Призупинення виконання зобов'язання, що витікає із синалагматичного договору» закріплено: «Якщо обов'язок повинен бути виконаний кількома особам, можна відмовити у виконанні частини обов'язку, що належить одній з цих осіб, до виконання зустрічного обов'язку в цілому». На нашу думку, цей підхід не відповідає природі часткового зобов'язання (самостійності прав та обов'язків часткових кредиторів і боржників). Тому українському законодавству його не слід сприймати. У зв'язку із цим слід критично оцінити висновки Господарського суду м. Києва від 08.05.2007 р. у справі № 30/158. За його рішенням були задоволені у повному обсязі вимоги позивача (Приватного підприємства «Перемога-Трейд») і зобов'язано обох часткових боржників (Партнерство з обмеженою відповідальністю «Бовек Трейд» (BOVEC TRADE LLP) та Приватне підприємство «Іберійка») виконати зобов'язання в натурі — поставити оплачений товар згідно з контрактом. Вважаємо, що, оскільки фактично оплату за даним контрактом отримав лише один із часткових боржників, висновок суду про порушення зобов'язання іншим частковим боржником через непоставку його половини товару є помилковим.

Отже, дії часткових кредиторів (боржників) щодо виконання зобов'язань не впливають на обсяг прав та обов'язків інших кредиторів (боржників) і, як правило, не потребують погодження з ними. Крім того, необхідно відмітити, що у частковому зобов'язанні обсяг прав (обов'язків) часткових кредиторів (боржників), порядок виконання часткового зобов'язання, а також самостійність тих осіб, які утворюють множинність, у відносинах з протилежною стороною, абсолютно не залежить від виду множинності осіб (активної, пасивної чи змішаної).

ПРИМІТКИ

1. Исаченко В. Л. Обязательства по договорам. Опыт практического комментария русских гражданских законов. Комментарий на IV книгу 1 ч. X т. св. зак. / В. Л. Исаченко, В. В. Исаченко. — СПб. : Типография М. Меркушева, 1914. — Т. 1. Общая часть. — 728 с.
2. Трепицын И. Н. Гражданское право губерний Царства Польского и русское в связи с проектом гражданского уложения. Общая часть обязательственного права / И. Н. Трепицын. — Варшава : Типография Варшавского учебного округа, 1914. — 345 с.
3. Толстой В. С. Исполнение обязательств / В. С. Толстой. — М. : Юрид. лит., 1973. — 208 с.
4. Там само. — С. 184.
5. Сарбаш С. В. Исполнение договорного обязательства третьим лицом / С. В. Сарбаш. — М. : Статут, 2003. — С. 18.
6. Там само. — С. 20—31.
7. Шершеневич Г. Ф. Курс гражданского права / Г. Ф. Шершеневич. — Тула : Автограф, 2001. — С. 367.
8. Трепицын И. Н. Зазнач. праця.
9. Исаченко В. Л. Зазнач. праця. — С. 303—305.
10. Белов В. А. Сингулярное правопреемство в обязательстве: 3-е изд., стер. / В. А. Белов. — М. : АО «Центр ЮрИнфоР», ООО «ЮрИнфоР-Пресс», 2002. — С. 238.
11. Аномалії в цивільному праві України : навч.-практ. посіб. / відп. ред. Р. А. Майданик. — К. : Юстініан, 2007. — С. 748, 749.
12. Там само. — С. 747, 748.

Гриценко Галина. Особенности исполнения долевых обязательств.

В статье автор рассматривает и делает вывод по вопросам, связанным с исполнением должником чужой доли в долевом обязательстве, уступкой прав и переводом долга в долевом обязательстве, применением отдельно к каждому долевному должнику разных условий, сроков, сроков исковой давности, способов обеспечения исполнения обязательств, правом должника приостановить исполнение в случае нарушения обязательства кредитором в долевом обязательстве. Автор анализирует взгляды разных ученых, сравнивает положения украинского и иностранных законодательств, материалы судебной практики.

Ключевые слова: долевое обязательство, активная и пассивная множественность лиц, исполнение обязательств.

Grytsenko Galyna. On the specific issues of performance of shared obligations.

In this article the author examines and concludes on matters related to the enforcement by a debtor of other debtors' share in the obligation, transfer of rights and assignment of debt of the shared obligation, application separately to each debtor different conditions, terms, statute of limitations, ensuring performance of the obligations, the debtor's right to suspend performance in the event of breach of the shared obligation by the creditor. The author analyzes the views of various scholars, compares the provisions of Ukrainian and foreign legislation, judicial practice.

Key words: shared obligation, active and passive plurality of persons, performance of an obligation.